

PROVINCIE DRENTHE

JONGERE BOUWKUNST EN STEDEBOUW 1850-1940
MIP/DRENTHE

GEMEENTEBESCHRIJVING DIEVER
(ontwerp)

GEWIJZIGD EXEMPLAAR

DIT EXEMPLAAR WORDT
NIET UITGELEEND!

DIEVER

1. Inleiding

De gemeente Diever maakt deel uit van het inventarisatiegebied Zuidwest-Drenthe en omvat naast het hoofddorp Diever de nederzettingen Dieverbrug, Kalteren, Oldendiever, Ten Have, Veenhuizen, Veldhuizen, Wapse, Wateren, Wittelte, Zoerte en Zorgvlied. Het grondgebied wordt begrensd door in het noordoosten de gemeente Smilde, in het oosten de gemeente Dwingeloo, in het zuiden de gemeente Havelte en in het oosten de gemeente Vledder. De begrenzing in het noorden valt samen met de provinciegrens tussen Drenthe en Friesland. Aangrenzend ligt hier de gemeente Ooststellingwerf. De huidige omvang van Diever bedraagt 7.512 hectare. Het inwonertal vertoont sinds 1850 het volgende verloop: 1850-1.267, 1900-2.012, 1940-2.854, 1988-3.551.

2. Fysische Gesteldheid

De gemeente Diever is gelegen op het zuidwestelijk deel van Het Drents Plateau; een grotendeels vlak grondmorene gebied dat wordt doorsneden door beken (Vledder Aa, Wapserveensche Aa, Slingergrup, Oude Vaart) en waarin plaatselijk, met name in de omgeving van Diever, Wapsen en Wittelte, afwisselend moreneruggen en -welingen voorkomen. Tijdens de laatste ijstijd (Weichselien) zijn hierin talrijke pingo-ruïnes (dobben) ontstaan en is vrijwel het gehele gebied onder een laag dekzand komen te liggen. De bodems in de gemeente bestaan dan ook hoofdzakelijk uit middelhoge en hoge zand (podzol) gronden. Ten noorden van Diever (Dieverzand) zijn grote oppervlakten van deze overwegend arme tot zeer arme gronden overgegaan tot stuifzanden. Stuifzanden die thans voor het merendeel door bebossing weer zijn vastgelegd. In de nabijheid van de esnederzettingen worden oude bouwlandgronden met een wisselende lemigheid aangetroffen, terwijl langs de beken ten gevolge van moerasveen- vorming venige beekdalgronden zijn ontstaan.

Het grondgebied helt globaal gezien af van noordoost naar zuidwest. In de zuidelijke helft van de gemeente, waar het microrelief het sterkst is, daalt de bodem bovendien in de richting van de Vledder Aa, de Wapserveensche Aa en de Oude Vaart. De hoogte varieert van ongeveer 13.4 meter NAP bij Berkenheuvel tot circa 3.6 meter NAP in de Wapserveensche landen.

Het grootste gedeelte van de gemeente watert in zuidwestelijke richting af via de Vledder Aa en de Wapserveensche Aa. Alleen de meest oostelijk gelegen delen van Diever wateren niet via deze beken af. Hier vormt de Oude Vaart een belangrijk afvoerkanaal.

3. Ontginningsgeschiedenis

Rond 1850 bestond de gemeente Diever nog grotendeels uit woeste gronden. Uitgestrekte heidevelden en zandverstuivingen maakten ruim 70% van het totale grondgebied uit. De in cultuur gebrachte gronden bevonden zich hoofdzakelijk in de zuidelijke helft van de gemeente. Hier was sprake van een typisch esdorpenlandschap met overwegend groenland in de beekdalen en bouwland nabij de hoger gelegen esnederzettingen.

De kaart van 1850 toont hoe de gronden in de beekdalen plaatselijk op verschillende wijze verkaveld werden: afwisselend overwegend strookvormig danwel overwegend blokvormig. De essen werden gekenmerkt door het voorkomen van een Gewannflur (duidelijk te onderscheiden perceelsgroepen met kruisende perceelsrichting).

In de noordelijke helft van de gemeente bleven de ontginningen beperkt tot het grondgebied van de marke van Wateren. De oudere cultuurgronden van het gehucht Wateren gaven hier een onregelmatige blokverkaveling van de bescheiden omvang te zien. De ontginningen van het in het noordwesten van de marke gelegen Zorgvlied, dat tot 1859 deel uitmaakte van de Maatschappij van Weldadigheid (zie bijlage), waren daarentegen van aanzienlijk jongere datum en een geheel andere karakter. Met de oprichting van een landbouwschool (de eerste in Nederland!) werd hier in 1832 een oppervlakte van 100 hectare heide tot proefveld ontgonnen; een ontginning die met zijn strakke strokenverkaveling een opvallende positie innam in het verder grotendeels ongerepte heidelandschap.

Een landschap dat voor Diever als geheel in 1850 werd gekenmerkt door een grote mate van openheid: minder dan 2% van de gemeente bestond uit bos. Afgezien van een vrij lange bosstrook bij Het Moer, kwamen nergens grote bebossingen voor. De beplanting bleef verder beperkt tot een aantal verspreid gelegen hakboutbosjes.

Hoewel tussen 1850 en 1900 het aandeel van de woeste gronden in het gemeentelijk grondbezit tot ongeveer 50% werd teruggebracht, kwamen grootschalige ontginningen in deze periode vrijwel niet voor. De ontginningen ten behoeve van de landbouw, die zich concentreerden in de zuidelijke helft van de gemeente, geschieden volledig op individuele basis en waren van relatief geringe omvang. De enige ontginningen op grote(re) schaal waren in feite de op de aanleg van bos gerichte ontginningen van Berkenheuvel en Zorgvlied, in het noorden van de gemeente. Eerstgenoemde ontginning nam een aanvang omstreeks 1895 met de aankoop van de eerste gronden van het latere landgoed Berkenheuvel. In 1885 was op dit gedeelte van het Dieverderveld reeds een bosaanplant ter grootte van 200 hectare aanwezig. Op het landgoed Zorgvlied verrees ongeveer gelijktijdig een bos met een omvang van 232 hectare. Beide ontginningen droegen belangrijk bij aan de enorme toename die het bosareaal in de laatste helft van de vorige eeuw doormaakte (in 1880 al 8,5% van het totale grondgebied).

Tussen 1900 en 1940 gingen de ontginningen in versneld tempo voort, hetgeen tot gevolg had dat het aandeel van de woeste gronden in 1940 was teruggebracht tot ongeveer 19%. In deze periode vond ook de eerste en tevens enige grootschalige landbouwontginning van Diever plaats. Deze nam rond de eeuwwisseling een aanvang toen de NV Ontginningsmaatschappij Het Oude Willemsveld begon met de ontginning van een gedeelte van het Dieverveld. Uiteindelijk resulteerden de activiteiten in het ten oosten van Wateren gelegen landbouwgebied Oude Willem. Een grootschalig blokverkavelingscomplex dat zich met zijn rechtlijnige plattegrond tot in de gemeente Smilde uitstrekt.

Andere belangrijke ontginningen uit de periode 1900-1940 waren de op de aanleg van Staatsbos gerichte ontginningen. In 1907 ging de bebossing van een gedeelte van Zorgvlied, behorende tot de boswachterij van Appelscha van start en in 1928 volgde in het noordoosten van de gemeente de aankoop van de tot de boswachterij Smilde behorende gronden. De bebossing van laatstgenoemde gronden vond echter hoofdzakelijk pas na de oorlog plaats.

Desalniettemin bedroeg de oppervlakte Staatsbos in de gemeente in 1940 al ongeveer 900 hectare en was het algehele bosareaal, mede dankzij de voortgaande bebossing op het landgoed Berkenheuvel, gestegen tot ruim 2.100 hectare (29% van de tot de gemeente). Diever was hiermee de bosrijkste gemeenten van Drenthe.

Naast grootschalige ontginningen kende Diever tussen 1900 en 1940 nog altijd talloze kleinere veldontginningen, vooral in het zuiden van de gemeente. Eén en ander had tot gevolg dat het gebied van het Wapserveld, Wittelerveld en Oldendieversveld omstreeks 1940 werd gekenmerkt door het voorkomen van een onregelmatig ontginningslandschap.

Heide en landbouwgronden wisselden elkaar af en de parcelering vertoonde, zowel qua vorm, richting als grootte, een grote variatie. Gedurende de periode na 1940 zijn grote oppervlakten woeste grond alsnog in cultuur gebracht. Met name het Wapser- en Wittelerveld hebben sinds 1940 een ware gedaanteverwisseling ondergaan; slechts enkele restanten heide herinneringen hier nog aan het recente verleden. Over de gehele gemeente zijn talloze bosjes en houtwallen verdwenen, terwijl de ruilverkaveling Diever (1971-1983) bovendien heeft gezorgd voor aanzienlijke wijzigingen in het verkavelingspatroon. Vooral het zuidelijke ontginningslandschap, dat voorheen werd gekenmerkt door een grote onregelmatigheid, is hierdoor sterk genivelleerd.

4. Grondgebruik

Als vermeld bestond de gemeente Diever rond het midden van de vorige eeuw nog grotendeels uit woeste gronden. Met uitzondering van de bebossing (zie ontginningen) stonden de cultuurgronden geheel ten dienste van de landbouw. Karakteristiek voor het esdorpenlandschap lagen de groenlanden, afgezien van enige in de omgeving van de esdorpen gelegen weilanden, in de beekdalen van de Vledder Aa, de Zekte, de Wapserveensche Aa, de Slingergrup en de Oude Vaart. De akkerbouw concentreerde zich vrijwel volledig op de rond Diever, Wapse en Wittelte gesitueerde essen.

In het over het algemeen jongere ontginningslandschap in het noorden van de gemeente was er sprake van een afwijkende grondgebruiksverdeling. Zo wisselden bij Geeuwenburg bouw- en grasland elkaar met grote regelmaat af. Wateren, dat uiteenviel in groot en klein Wateren, kende in 1850 in aansluiting op de respectievelijke bebouwingen een tweetal "landbouwcomplexjes", welke eveneens gekenmerkt werden door het aaneengesloten voorkomen van bouw- en groenland. Daarnaast bevonden zich, min of meer afzijdig van de nederzetting, een aantal weiden op de heide tussen Wateren en Zorgvlied. Bij Zorgvlied tenslotte, beperkte het grondgebruik zich volledig tot het proefveld van de "kweekschool". De akkerbouw nam hier een sterk dominerende positie in.

De oppervlakte verhouding grasland: bouwland lag rond 1850 (1832 - 1067 hectare: 638 hectare) voor de gemeente Diever ruim onder het gemiddelde voor Drenthe. Ook ten opzichte van de nabij gelegen gemeenten als Havelte en Ruinen was deze verhouding laag. In de tweede helft van de vorige eeuw trad hierin echter verandering op.

De veranderde omstandigheden die zich in de landbouw begonnen aan te dienen in de vorm van een duidelijke accentverschuiving in de richting van de kleinere melkveehouding, hadden in Diever namelijk tot gevolg dat de nieuwe ontginningen in deze periode vrijwel uitsluitend tot uitbreiding van het grasland areaal leidden. De oppervlakte verhouding wijzigde zich hierdoor aanzienlijk: 1890 - 1458 hectare grasland: 634 hectare bouwland. Tussen 1890 en 1910 nam, onder meer dankzij de weilandontginning van Oude Willem, het grasland nog verder toe. Zodanig zelfs, dat de oppervlakteverhouding (1.702 hectare: 670 hectare) ruim boven het Drents gemiddelde kwam te liggen. In een periode van ongeveer 50 jaar was. Diever hiermee van een gemeente met relatief weinig grasland geworden tot de meest graslandrijke gemeente van de Drentse zandgronden.

Het gemiddelde aantal runderen per eigenaar was weliswaar iets hoger dan dat voor de provincie als geheel, maar niettemin goed vergelijkbaar met het geheel van het Zandgebied. Opvallender was dan ook de positie die de varkenshouderij, speciaal het fokken van 6-weekse biggen in Diever innam. De gemeente gold gedurende de eerste decennia van deze eeuw niet alleen als het belangrijkste centrum van fokkerij in Drenthe, maar behoorde ook tot de belangrijkste centra van Nederland. Met name voor de kleine en zeer kleine bedrijfjes, in 1910 viel 50% van alle bedrijven in Diever in de klasse 1-5 hectare, vormde deze tak van de veeteelt de hoofdbron van inkomsten. De concentratie van varkens was op deze bedrijven, die het sterkst vertegenwoordigd waren in de omgeving van Diever, vele malen groter dan op de grotere bedrijven, waar relatief meer runderen voorkwamen. Het tussen 1910 en 1940 sterk toenemende aantal ontginningen, had zowel een toename van het grasland als het bouwlandareaal tot gevolg. Daar het bouwland relatief gezien sterker uitbreidde, daalde de oppervlakteverhouding grasland:bouwland in deze periode enigszins: een teken dat de akkerbouw weer aan belangstelling begon te winnen. De invloed die de ontginningen op de gemiddelde bedrijfsgrootte hadden was tweeledig. Aanvankelijk, tussen 1910 en 1920, kwamen de uitbreidingen van het landbouwareaal hoofdzakelijk toe aan de vestiging van nieuwe, overwegend kleine bedrijven. Het aantal landbouwbedrijven steeg in deze periode van 266 naar 370, terwijl de gemiddelde bedrijfsgrootte een daling te zien gaf. Nadien trad er onder invloed van de veranderde conjunctuur in deze ontwikkeling een ommekeer op. De economische crisis maakte het voor kleine bedrijfjes steeds moeilijker om nog een redelijk bestaan te vinden en de nieuwe ontginningen werden dientengevolge vrijwel uitsluitend aangewend ter vergroting van bestaande bedrijven. Met name het aandeel van de bedrijven in de klasse 1-5 hectare daalde hierdoor sterk (1950 - 26%).

Het huidige grondgebruik is, de bebossingen doorgelaten, nog altijd overwegend van agrarische aard. Opvallend in ten opzichte van 1940 de sterke toename van het graslandgebruik. Niet alleen breidde het grasland areaal ten gevolge van nieuwe ontginningen verder uit, tevens werden vooral in de laatste jaren grote delen van de essen met gras ingezaaid. De schaalvergroting in de landbouw heeft geleid tot een verdere verschuiving in de richting van het middelgrote bedrijf (5-20 hectare).

Een geheel nieuwe vorm van grondgebruik komt tenslotte voor in het uiterste zuiden van het Wittelerveld. Een oppervlakte van 80 hectare bos en woestegrond maakt hier thans deel uit van het militaire oefenterrein Havelte.

5. Infrastructuur

In 1850 lag de nadruk van de infrastructuur op de noordzuidrichting. De Drentsche Hoofdvaart en de rijksweg Meppel-Assen, in die tijd de enige verharde weg van de gemeente, vormden in deze volgorde de belangrijkste verbindingen. Bij Dieverbrug (Dieversluis) en iets ten zuiden van Geeuwenbrug (Haarsluis) bevonden zich in de Drentsche Hoofdvaart, juist buiten de gemeente grens van Diever, twee van de in totaal zes schutsluizen die tussen Meppel en Assen in dit kanaal waren aangelegd. Bij Dieverbrug, waar de weg Dwingloo-Diever-Vledder kanaal en rijksweg kruiste, waren diverse op het passerende verkeer gerichte voorzieningen aanwezig. Zo waren er onder andere een kade voor het laden en lossen van de trekschuiten en zeilschepen, een halte voor de postpaarden van de diligencedienst, een brugwachterswoning en een passantenhuis voor vermoeide reizigers gerealiseerd. Kort na 1850 kwam er bovendien een aalegplaats voor de stoomboten die een dienst tussen Zwolle en Assen onderhielden, en richtte de Drentsche Stoomboot Maatschappij bij Dieverbrug een kantoor in. Dat het wegverkeer, zelfs dat over de rijksweg, in de vorige eeuw van ondergeschikt belang was wordt geïllustreerd door het gegeven dat de bruggen over de Hoofdvaart normaliter open stonden en alleen dicht gingen als er wegverkeer over moest. Buiten de rijksweg waren de overige wegen in 1850 alle nog onverhard en slechts van secundaire betekenis. De dichtheid van het wegenpatroon was het grootst in de omgeving van Diever en Wittelte en nam vandaar af in westelijke (Wapse) en vooral noordelijke richting (Wateren, Zorgvlied). De eerste verharding van de landwegen met klinkers vond plaats in 1870/1871 en betrof de verbinding Vledder-Wapse-Diever-Dieverbrug, waardoor eerstgenoemde drie plaatsen een aanzienlijk gustigere ligging ten opzichte van de hoofdverbinding Assen-Meppel verkregen. De verbinding Diever-Wateren-Zorgvlied-Friese grens, die in 1899-1901 tot stand kwam, maakte een eind aan de geïsoleerde positie die het noordwestelijk deel van de gemeente tot dan toe ten opzichte van de rest van de gemeente had ingenomen. Andere bestratingen van betekenis waren in 1905 de verbinding Diever-Wittelte-Wittelterbrug en in 1914 de verbinding Dwingelloo-Wittelterbrug-Wittelte-Wapserveen-Steenwijk. Laatst genoemde verbinding was vooral van belang omdat deze het mogelijk maakte dat Steenwijk zich ook voor de gemeente Diever meer en meer kon gaan manifesteren als regionaal verzorgingscentrum.

Voor het overige bleven de ontwikkelingen in de wegenstructuur beperkt tot het locale niveau: een aantal zandwegen werden van bestrating voorzien en temidden van de nieuwe ontginningen, met name de Staatsbossen en het landgoed Berkenheuvel, ontstond een geheel nieuw stelsel van wegen en paden. Het landbouwcomplex Oude Willem werd ten tijde van de ontginning vanaf Smilde doormiddel van een smalspoor ontsloten. Een andere spoorweg was de stoomtramlijn Meppel-Assen, waarop Diever sinds 1916 was aangesloten. Na een relatief korte periode van bloei, werd deze lijn in 1933 ten gevolge van de toenemende concurrentie van het gemotoriseerde wegverkeer weer opgeheven.

Hoewel in deze periode ook een einde kwam aan de dominante positie van de scheepvaart, bleef deze tak van verkeer toch van betekenis. Ter verbetering van de vaarverbinding werden rond 1890 de sluizen in de Drentsche Hoofdvaart geheel vernieuwd en volgde in de jaren '20 van deze eeuw de bouw van een tweetal elektrische gemalen.

Het belang van de scheepvaart blijkt ondermeer uit het feit dat tot 1955 alle schelpen voor de kalkovens van Dieverbrug per schip werden aangevoerd. Dat men de vracht na het lossen per kruiwagen over de rijksweg naar de ovens moest vervoeren werd hierbij voor lief genomen. Langs de Hoofdvaart werden in de gemeente Diever ook de enige dijken van betekenis aangetroffen.

In de periode na 1940 onderging de infrastructuur in de gemeente Diever relatief weinig verandering. De opvallendste ontwikkeling is wel de verharding van een groot aantal zandwegen geweest. Alleen op het landgoed Berkenheuvel en in de Staatsbossen is thans nog op groter schaal sprake van onverharde wegen en paden. Vermeldenswaardig is tevens de omlegging van de Ten Dorperweg bij Diever, waardoor de verkeersdruk in de dorpskom is verlicht. De Drentsche Hoofdvaart tenslotte die zijn betekenis voor de beroepsvaart nagenoeg geheel verloor, vervult thans een belangrijke functie voor de recreatie.

6. Nederzettingsstructuur

In het midden van de vorige eeuw was vrijwel de totale bevolking van Diever gehuisvest in de zuidelijke helft van de gemeente. De noordelijke occupatie beperkte zich tot de bewoning van Wateren en Zorgvlied. Verspreide bebouwing kwam nagenoeg niet voor.

Diever, de plaats met de meeste inwoners, werd al in de vroege Middeleeuwen genoemd. De aanwezigheid van de uit de 12e eeuw stammende N.H. kerk en het Schultehuis anno 1604 wijzen er op dat Diever reeds vroeg de hoofdplaats van de kerspel moet zijn geweest. De bebouwing bestond in 1850 nog vrijwel uitsluitend uit boerderijen en concentreerde zich voornamelijk langs de Hoofdstraat, de Kruisstraat, de Peperstraat en de Achterstraat. De kerk en de brink lagen excentrisch van deze concentratie aan de westzijde van het dorp. Vanaf het centrum strekte de bebouwing zich verder nog enigszins in westelijke richting uit langs de tussen de Noorder- en Westeresch lopende huidige Hoofdstraat (= tracé van de weg Dwingeloo-Vledder) en in oostelijke richting langs de weg richting Kasteel.

Tussen 1850 en 1940 werd de bestaande bebouwingsstructuur van Diever door nieuwbouw verder verdicht. Met name langs het ten westen van de kerk gelegen gedeelte van de Hoofdstraat nam de bebouwing sterk toe. Naast boerderijen kwamen er nu ook gewone woningen, een Gereformeerde kerk en een lagere school (aan de Achterstraat) in Diever. Buiten de bestaande structuur breidde het dorp hoofdzakelijk in oostelijke richting uit. Zo vond er nieuwbouw plaats aan de Van Osstraat en vooral het over de Molenesch lopende Moleneinde. Langs dit Moleneinde reikte de bebouwing in 1940 ongeveer tot aan de rond de eeuwwisseling opgerichte zuivelfabriek.

Rondom Diever bevonden zich een drietal nauw met dit dorp verbonden nederzettingen. Het ten zuiden van Diever gelegen esgehucht Oldendiever, dat wel eens het moederdorp van het huidige Diever zou kunnen zijn, bestond in 1850 slechts uit enkele min of meer onsystematisch gerangschikte boerderijen. Een situatie waarin tot 1940 geen daadwerkelijke wijziging optrad.

Het ten westen van Diever gelegen en van duidelijk jonger tijdstip daterende Kalteren manifesteerde zich ruimtelijk gezien tussen 1850 en 1940 wel nadrukkelijk. Daar waar in 1850 nog sprake was van slechts enkele "verspreid" gelegen boerderijen, was in 1940 aan de zuidzijde van de weg een bescheiden lintbebouwinkje tot stand gekomen.

De bebouwing van het relatief jonge Dieverbrug was omtreeks het midden van de vorige eeuw, voorzover het de gemeente Diever betrof, uitsluitend tussen de rijksweg Meppel-Assen en de Drentsche Hoofdvaart gesitueerd (zie voor details Infrastructuur). De overige bebouwing bevond zich aan de oostzijde van de Drentsche Hoofdvaart, dat wil zeggen op het grondgebied van de gemeente Dwingeloo (zie gemeentebeschrijving). De belangrijkste uitbreidingen van Dieverbrug vonden tussen 1850 en 1940 evenwel aan de westzijde van de rijksweg en langs de weg van Dieverbrug naar Diever plaats.

Naast woningen verrezen hier ondermeer winkelvoorzieningen, een wolweverij (later spinnerij) en een meubelfabriekje. Iets ten noorden van het eigenlijke Dieverbrug werden in 1925 bovendien twee schelpkalkovens en een leshuis gebouwd door de N.V. Drentsche Bouwmaterialenhandel "Concordia" uit Meppel. In de navolgende jaren vond uitbreiding van deze industrie plaats met ondermeer een transporteur, een derde oven en een schelpenbreker. Van dit complex resteren nog de twee karakteristieke kalkovens.

Het evenals het hoofddorp Diever reeds vroeg in de Middeleeuwen genoemde esdorp Wittelte, bestond in 1850 slechts uit enkele op onsamenhangende wijze langs de Wittelterweg gesitueerde boerderijen, alsmede een schooltje. De aanleg van de nieuwe verbinding Wittelte-Wapserveen, de Wapserveenseweg, was van invloed op de latere ruimtelijke ontwikkeling van het dorp. De beduidenste uitbreiding tot 1940 vond namelijk langs deze weg, en dan met name aan de zuidzijde daarvan, plaats. Daarnaast was er sprake van enige uitbreiding aan de Meester Broerstraat en (ongeveer halverwege Wittelterbrug) de Wittelterweg. Hoewel en feite niet meer tot het eigenlijke dorp behorend, was tevens opvallend de (voortgaande) ontwikkeling van een tweetal nabij gelegen bebouwingsconcentraties: bij Wittelterbrug (zwaartepunt van de bebouwing lag aan de oostzijde van de Hoofdvaart) en bij "Het Noord", ten noordoosten van de Westeresch.

Wat het esdorp Wapse betreft, waartoe vanouds de kernen Ten Have, Veenhuizen, Veldhuizen en Zoerte behoren, valt op dat op de locatie van de huidige dorpskom in 1850 van bebouwing totaal nog geen sprake was. Aan de Ten Darperweg, ter hoogte van het kruispunt Brinkstede-Zoerte, bevonden zich een aantal gegroepeerd gelegen boerderijen, welke tezamen de "kern" van het oude Wapse vormden. Tussen 1850 en 1940 trad vervolgens een verschuiving van de kern in westelijke richting op. De nieuwbouw richtte zich in deze periode op het kruispunt Ten Darperweg-Rollestraat. Vanaf hier strekte de bewoning van de Ten Darperweg zich in westelijke richting ongeveer tot aan de rond de eeuwwisseling opgerichte zuivelfabriek uit. Langs de westzijde van de Rollestraat reikte de bebouwing in 1940 tot aan de huidige Haarsmastraat. Naast boerderijen en woningen werden er in het nieuwe centrum van Wapse ondermeer een school en winkel voorzienigen gebouwd.

Als vermeld behoren tot Wapse vanouds een viertal omliggende buurtschappen: Zoerte, Ten Have, Veldhuizen en Veenhuizen, welke omstreeks 1850 in grootte niet voor de centrale "kern" Wapse onder hoefden te doen, zo niet zelfs groter waren. Illustratief is in deze het gegeven dat de school voor dit gedeelte van Diever niet in Wapse, maar in het dichter bevolkte Veenhuizen gesitueerd was. Daar waar Wapse zich echter na 1850 tot belangrijkere plaats en (lokaal) verzorgingscentrum ontwikkelde, bleven de omliggende buurtschappen duidelijk in ruimtelijke ontwikkeling achter.

Uitbreidingen vonden slechts op bescheiden schaal plaats, zoals bij voorbeeld in Ten Have waar de bebouwing langs de oude Heuringsdijk (nu Ten Have) in oostelijke richting toenam en in Zoerte waar ten noorden van de oude "kern" sprake was van enige nieuwbouw. De bebouwing van het in het uiterste noordwesten van de gemeente gelegen Zorgvlied beperkte zich in 1850 tot de "kweekschool". De ontwikkeling van de huidige nederzetting nam in feite een aanvang in 1860 toen terrein van de pas opgeheven landbouwschool werd verkocht aan de grootgrondbezitter Verwer. Deze liet in de jaren 1861-1862 de villa "Huize Zorgvlied" bouwen, waarmee de naam van de latere nederzetting zich voor het eerst aandiende. Mede dankzij de snelle toename van de ontginningen groeide de bevolking van Zorgvlied en omstreken dusdanig, dat op het terrein van de voormalige school reeds voor de eeuwwisseling een R.K. kerk werk gesticht. De huidige R.K. kerk werd in 1923 gebouwd. Daarnaast verbouwde men een gedeelte van de school tot bejaardenwoninkjes en vond langs de Dorpsstraat naast woningbouw tussen 1850 en 1940 ondermeer de vestiging van een lagere school (inmiddels gerenoveerd), café en winkel plaats. Het karakteristieke "Huize Zorgvlied" verdween uit het dorpsbeeld, toen de laatste eigenaar (een zekere Pasman van Steenwijk) de villa liet afbreken om er vervolgens een boerderij met dezelfde naam voor in de plaats te zetten.

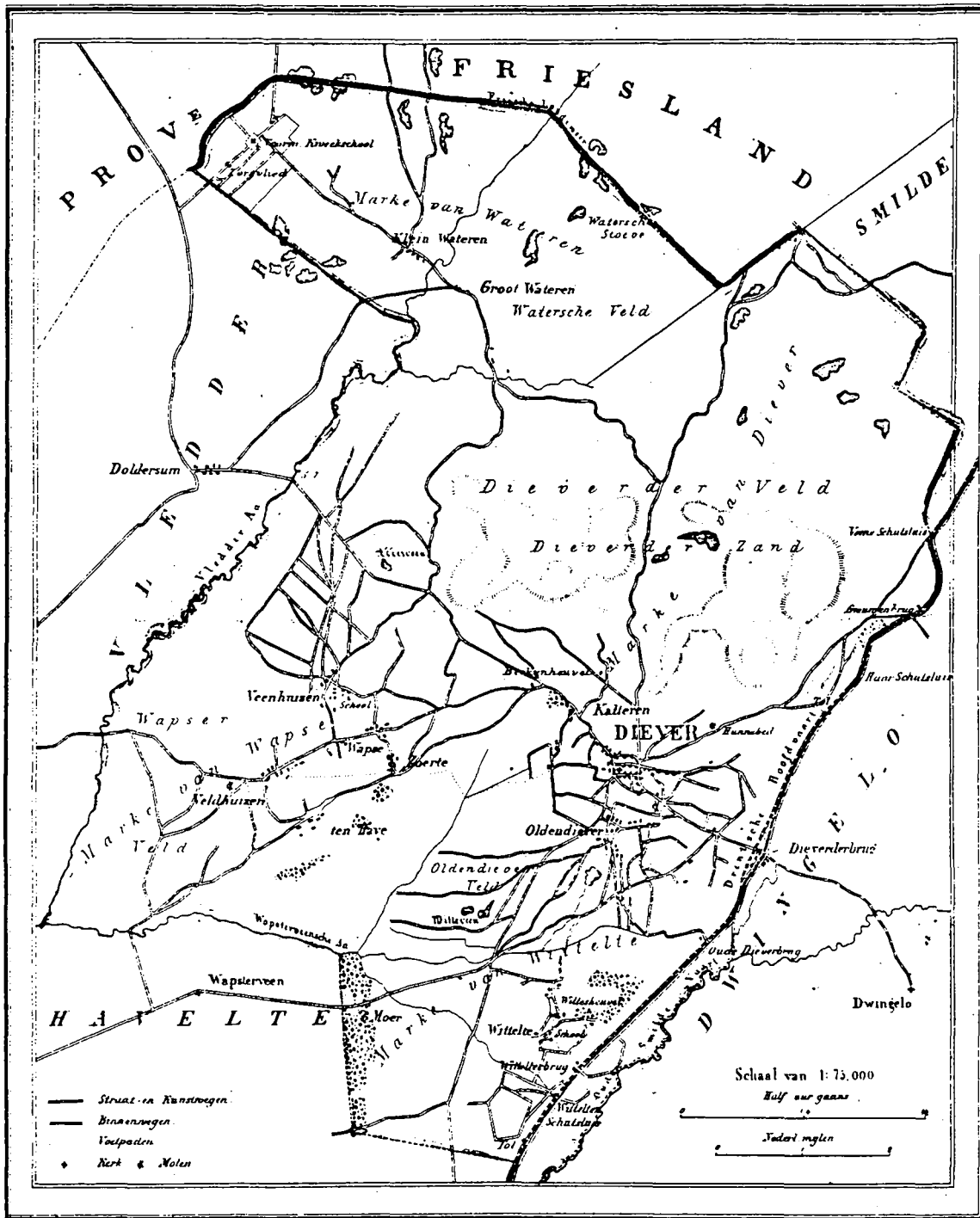
Het nabij Zorgvlied gelegen Wateren kon in 1850 worden onderscheiden in twee aan weerszijde van de Vledder Aa gelegen boerderijkluften: Klein Wateren in het westen en Groot Wateren in het oosten. Beide bestonden slechts uit enkele boerderijen; een situatie waarin tot 1940 in feite geen verandering optrad. Wel kwam er gedurende deze periode, evenals in de omgeving van Zorgvlied overigens, nabij Wateren relatief veel verspreide bewoning tot stand. Een verschijnsel dat in de rest van de gemeente slechts sporadisch voorkwam.

Voorbeelden van verspreide bebouwing kon men in 1940 verder ondermeer aantreffen bij de ontginning van Oude Willem en aan de rand van de Hezenesch, waar de N.H. kerk van Diever in 1861 ondermeer een armenwerkhuis oprichtte. Karakteristieke voorbeelden van verspreide bebouwing zijn de tolhuizen (met name het tolhuis aan de Verwersweg heeft het oorspronkelijk exterieur redelijk behouden). Aan de Drentsche Hoofdvaart tenslotte, ontwikkelde zich tussen 1850 en 1940 bij Geeuwenbrug een bebouwingslintje van bescheiden omvang. In de periode na 1940 heeft het hoofddorp Diever van alle nederzettingen de meest opvallende ontwikkeling doorgemaakt. Ten grondslag aan de uitbreiding van Diever lag lange tijd het op 30 oktober 1940 vastgestelde "Plan in hoofdzaak van de gemeente Diever" opgesteld door de uit Groningen afkomstige P. van Loo en J.W. Verdenius. Dit plan bevestigde de al eerder beschreven verdichting van het dorp en de uitbreiding langs de uitvalswegen. Nieuw in het plan was de uitbreiding in zuidelijke richting. Dit planonderdeel is in de naoorlogse jaren ook uitgevoerd zij het met een iets ander stratenplan. Van meer recente datum zijn de uitbreidingen ten noorden van de Molenweg en ten westen van het centrum. Ten gevolge van de dorpsuitbreidingen is de omvang meer dan verdrievoudigd en is veel van de oorspronkelijke bebouwing (boerderijen) uit het dorpsbeeld verdwenen. Naast Diever hebben ook, zij het in minder sterke mate, de dorpen Wapse en Zorgvlied beduidende uitbreidingen doorgemaakt. De overige nederzettingen zijn veelal minder veranderd en hebben daardoor over het algemeen hun oorspronkelijke karakter beter behouden.

De verspreide bebouwing tenslotte, is ondermeer door diverse agrarische bedrijfsverplaatsingen (vanuit de dorpen naar het buitengebied) en de komst van een aantal recreatieterreinen, sinds 1940 duidelijk toegenomen.

jt/coll.

1867

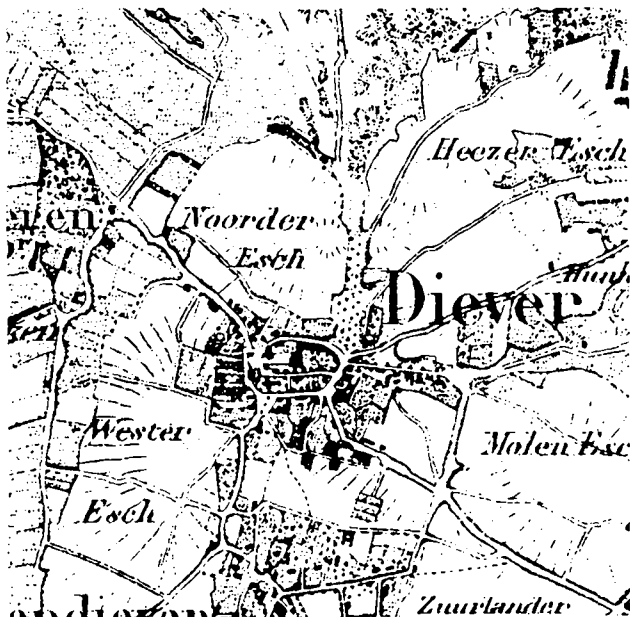
Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden

7437 Buiders. 1500 Inwoners

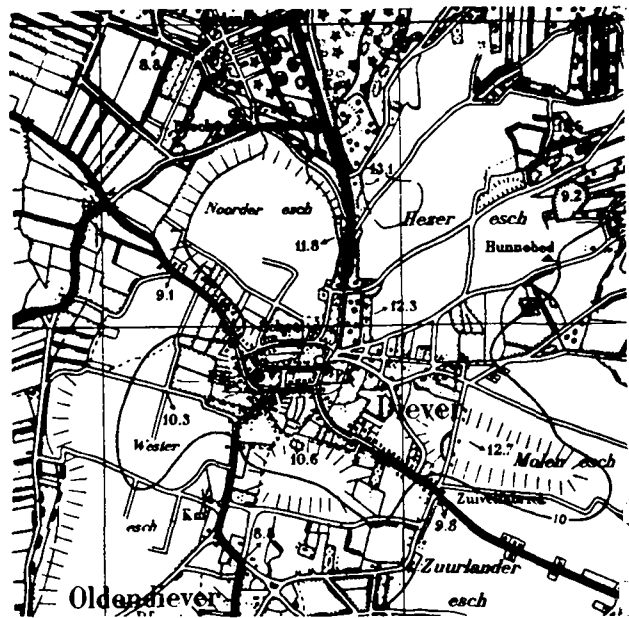
RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN 1850-1988

Gemeente: Diever

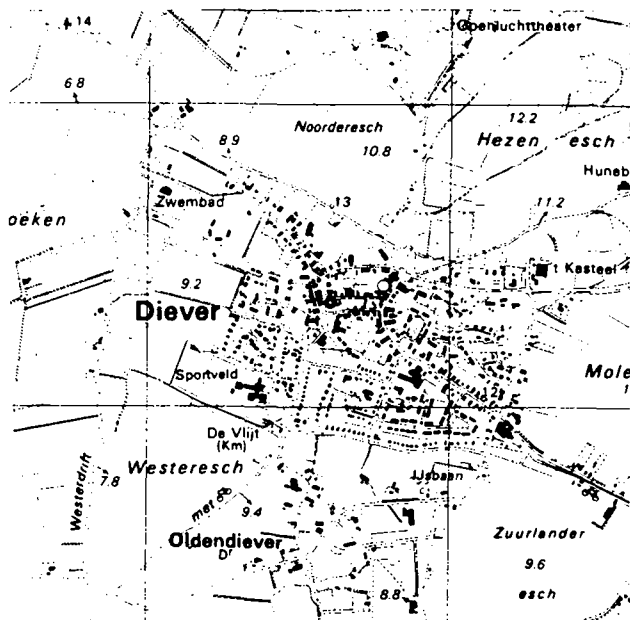
Kern: Diever

ca. 1850

ca. 1920-1930

ca. 1985-1988

Type nederzetting: Esdorp

Schaal 1:25.000

RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN 1850-1988

Gemeente: Dwingeloo/Diever

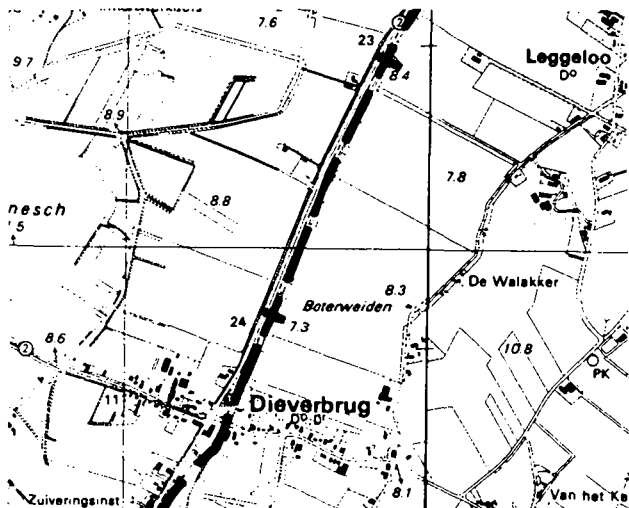
Kern: Dieverbrug

ca. 1850

ca. 1920-1930

ca. 1985-1988

Type nederzetting: Nieuwere nederzetting, in de 18e/19e eeuw ontstaan op knooppunt van infrastructuur

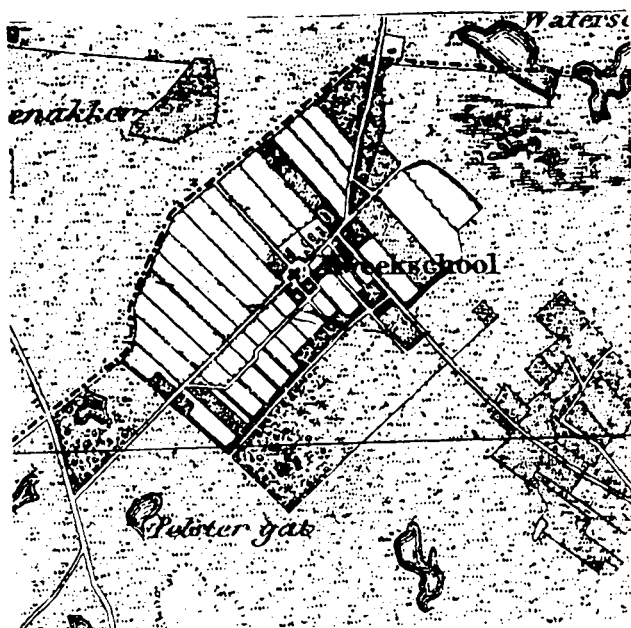
Schaal 1:25.000

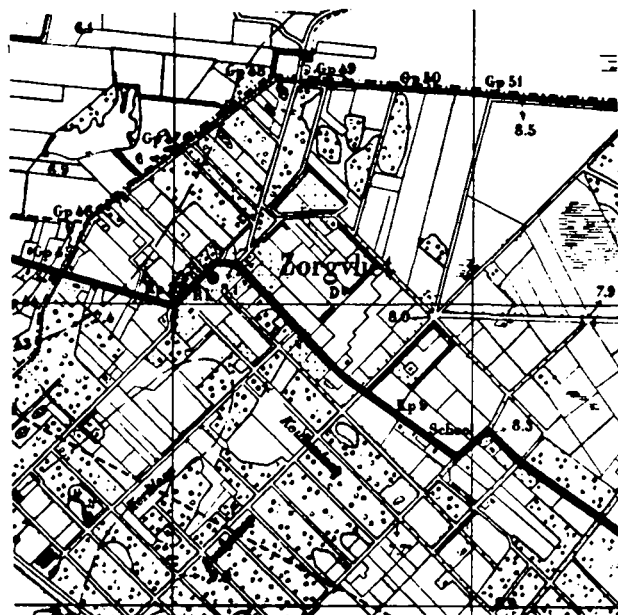
RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN 1850-1988

Gemeente: Diever

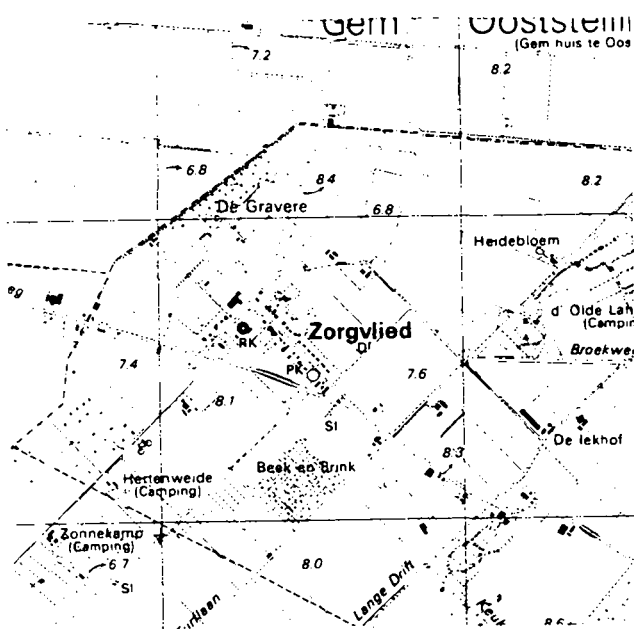
Kern: Zorgvlied

ca. 1850

ca. 1920-1930

ca. 1985-1988

Type nederzetting: Koloniaaldorp

Schaal 1:25.000